

تربیت از دیدگاه قرآن

سید احمد هاشمی، شهناز دهقان باغ بردانی

دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران، hmd_hashemi@yahoo.com

دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد، Sha.dehghan@gmail.com

چکیده

تربیت از دیدگاه قرآن برای نشان دادن طرح اسلام در ساختن و پرداختن انسان به کار می رود. و این امر مستلزم کوشش بلیغی است که آدمی باید در جهت التزام نسبت به معیارها و ضوابط ربوبی صورت دهد. در بررسی دیدگاه های تربیتی قرآن کریم سه محور قابل رویت می باشد؛ توصیه ها و شیوه هایی که خداوند در قالب دستورات تربیتی به پیامبران ارائه نموده است و در برخی آیات نیز به طور مستقیم و غیر مستقیم پیامبران را به عنوان الگو معرفی نموده است و آن چه که از این آیات و به ضمیمه ی آیات دیگر به دست می آید این است که هدف و غایت نهایی همان غایت خلقت است که بی شک قرب الهی می باشد.

کلید واژه :

تربیت، دیدگاه، قرآن، الگو، روش، هدف، مفسر.

مقدمه

هدف مکتب اسلام از تربیت همان " کمال یابی انسان " و یا به تعبیری رساندن انسان به کمال مطلوب و ممکن برای او می باشد، زیرا آفرینش انسان و ترکیب وجودی او به گونه ای است که می تواند از راه ها و شیوه های گوناگون به پیشرفت و تعالی دست یابد و ابعاد وجودی خویش را گسترش و کمال بخشد. با توجه به این زمینه ها و استعداد ها، انسان رو به سوی کمال مطلق دارد و همواره درصدد صعود به مدارج عالی انسانی است و از رسیدن به هیچ درجه ای سیری نمی پذیرد. پس همه انسان ها به دنبال این هستند که بدانند سعادت و کمالشان در چیست؟ و در این میان، گروه زیادی از انسان ها به خاطر عدم اعتقاد به مبانی دینی، سعادت خود را در محدوده ی نظام مادی و دنیوی می دانند اما از نظر اسلام، بهترین و بالاترین راه سعادت؛ تربیت و تزکیه نفس است. "قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا" و بعثت پیامبران و پیشوایان دین هم به همین منظور می باشد. "لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ...". در قرآن کریم هم دستورات فراوانی وجود دارد که نشانه ی کرامت اخلاقی است و البته این دستورات و نظایر آن، به منظور تربیت و تزکیه ی روح انسانی و تکامل یافتن در مسیر عبادت و بندگی خدای متعال است. از جمله آن که می فرماید: "وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا" "و اِذَا حَتَّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا" "ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ". آن چه در این نوشتار مطرح می شود دیدگاهی است که قرآن کریم به مسائل تربیتی دارد. قرآن کریم می فرماید: رستگاری و فلاح از آن کسی است که نفس خودش را تربیت و روح خود را تزکیه کند و جنبه معنوی را رشد و تعالی بخشد و از آلودگی به خلق و خوی شیطانی و گناه پاک سازد در عظمت تربیت نفس همین بس که قرآن کریم در سوره ی شمس،

پس از ذکر یازده سوگند می فرماید: سوگند یاد نشده است و طبیعی است که هر قدر سوگند های قرآن در یک زمینه بیشتر باشد و محکم تر باشد، دلیل بر اهمیت موضوع است. بنابراین ما هم با الهام از آیات و برخی روایات و با استفاده از دریافتی که مفسرین متقدم و متأخر از این گونه آیات دارند، به طرح مسائل تربیتی می پردازیم و هدف ما هم از طرح و بررسی این موضوع این است راه کمال و سعادت و تربیت نفس را از این عظیم ترین کتاب تربیتی یعنی قرآن، دریابیم و بر اساس رهنمودهای آن در این مسیر گام برداریم.

معنا و مفهوم تربیت از منظر قرآن

قرآن کریم از تربیت کردن، گاهی با واژه «رب» و گاهی با واژه «تزکیه» و سایر مشتقات آن یاد کرده است. بدین معنا که هر جا مقصود، تربیت تمامی ابعاد انسانی، در دو بعد مادی و معنوی، جسمی و روحی، بوده است، قرآن کریم واژه «رب» را به کار برده است؛ مانند آن موارد که سخن از تربیت الهی، تربیت پدر و مادر و یا تربیت فرمانروایان امور، و یا مالک و صاحب چیزی در میان باشد. اما در آن موارد که مراد و مقصود، تربیت و شکوفا ساختن نیروهای معنوی انسان هاست، از واژه «تزکیه» استفاده کرده است؛ مانند تربیت پیامبران الهی، و کارکرد

تربیتی معارف قرآن و کتاب های آسمانی، و یا موارد خود تربیتی انسان، به معنای تصمیم و اراده وی بر پاک سازی جان از رذایل و ناپاکی ها. هر چند واژه های قرآنی دیگری مثل رشد، هدایت، شفاء، تقوا، تهذیب، انبات، صنع، اصلاح، تطهیر و... را نیز می توان به نوعی ناظر بر تربیت مورد نظر قرآن به حساب آورد، اما هیچ یک به اندازه ی تزکیه، ناظر و متمرکز بر روی تربیت دلخواه قرآن، به مفهوم فراهم سازی بستر و زمینه رشد و شکوفایی کشش ها و گرایش های مثبت معنوی و متعالی انسانی نیست. گذشته از تأمل در معنا و مفهوم تزکیه، از جمله ادله ای که برای اثبات جایگاه محوری تزکیه در میان سایر مفاهیم تربیتی قرآن می توان برشمرد، دو چیز است:

۱- از تأمل در واژه های تربیتی و آیتی که سیمای انسان رشد یافته و تکامل یافته از جنبه استعداد و نیروهای معنوی را ترسیم می کند، به این مطلب دست می یابیم که سایر واژه هایی که در ادبیات قرآنی حامل بار تربیتی هستند، چهره انسانی که در مسیر کمال یابی و تربیت پذیری قرار دارد را تصویر می کنند، حال آنکه دست یافتن به مقام تزکیه، ترسیم کننده سیمای انسان باریافته به قله کمال و تربیت یافتگی است؛ "قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا" "وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا" (شمس/ ۹-۱۰) «هر کس نفس خود را پاک و تزکیه [تربیت] کرد رستگار شد. و آن کس که نفس خود را با معصیت و گناه آلوده ساخت، نومید و محروم گشته است.» "قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى" (اعلی/ ۱۴) «رستگار شد آن کس که نفس خویش را تزکیه